

Asia Sitaattioikeus valokuvaan

Hakija O

Annettu 25.8.2020

Tiivistelmä

Sanomalehdessä julkaistua valokuvaa voi siteerata yliopiston lopputyössä tekstiä havainnollistamassa tekijänoikeuslain 22 tai 25 §:n perusteella niissä mainituin edellytyksin.

LAUSUNTOPYYNTÖ

1. Hakija on pyytänyt tekijänoikeusneuvostolta lausuntoa valokuvan sitaattioikeudesta. Hakija on kertonut opiskelijan käyttäneen freelance-valokuvaajan ottamaa valokuvaa omassa diplomityössään. Opiskelija on maininnut kuvälähteen ja kuvaajan viitteissä.
2. Hakija kysyy ensiksi, missä laajuudessa kuvasitaattia voi käyttää opinnäytetyössä ja tutkimuksessa. Toiseksi, onko tässä tapauksessa käytetty kuvasitaattia oikein. Kolmanneksi, jos kyseistä kuvasitaattia ei ole käytetty oikein, onko valokuvan omistajalla oikeutta hyvitykseen. Neljänneksi, vaikuttaako hyvityksen määrään se, että kyseessä on opinnäytetyö. Viidenneksi, voiko kokonaista kuvaa siteerata ja millä edellytyksillä sekä mikä on tarkoituksen edellyttämä laajuus. Kuudenneksi, onko liitetty ohje tekijänoikeuslain mukainen. Seitsemänneksi, miten opiskelijoita tulisi yleisemmin ohjeistaa toimimaan varmuudella tekijänoikeuslain mukaisesti.

VASTINEET

3. W on antanut vastineen kertoen huomanneensa, että hänen ottamaansa valokuvaa käytetään opiskelijan diplomityössä. Kuva oli alun perin julkaistu ainakin Helsingin sanomien verkkosivulla. Hänellä on kuvaan tekijänoikeudet. Opiskelija ei ole ollut häneen yhteydessä eikä lupaa kuvan käyttöön ole kysytty. Kuvaa on käytetty laajemmin kuin vain siteeraamalla uutislähteesen ja uutiseen. Kuvaa on käytetty suoraan. Vastineen antaja pyytää kuvan luvattomasta käytöstä 1000 euroa.

4. T on antanut vastineen ja kertonut siteeranneensa Helsingin Sanomissa julkaistua kuvaa arkkitehtuurin diplomityössään Helsingin Sanomien ulkopintojen rapistumista käsittelevän artikkelin osan lainaamisen yhteydessä merkiten työssään kuvälähteen ja kuvaajan nimen. Hän siteerasi kuvaa, koska tutkimuksessaan käsitteli sitä, kuinka rapistuminen, patinoituminen ja ulkopintojen visuaalinen vanheneminen jakavat mielipiteitä. Hän koki, että käsittely edellyttää paitsi teksti- myös kuvasitaattia, jotta lukija tietäisi, millaista visuaalista muutosta käsitellään. Hän käytti muuntelematta kuvaa opinnäytetyössään selventääkseen ja havainnollistaakseen esitystään.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

5. Tekijänoikeuslain (404/61) 55 §:n mukaan tekijänoikeusneuvosto antaa lausuntoja tekijänoikeuslain soveltamisesta. Näiden lausuntojen luonne ei ole sitova.

Kuvien tekijänoikeussuoja

6. Tekijänoikeuslain 1 §:n 1 momentin mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on tekijänoikeus teokseen. Säännöksessä mainitaan esimerkkeinä suojatuista teoksista muun muassa kaunokirjalliset tai selittävät kirjalliset esitykset, valokuvateokset tai muut kuvataiteen teokset.
7. Tekijänoikeuslain 2 §:n 1 momentin mukaan tekijänoikeus tuottaa, laissa säädetyin rajoituksin, yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin, muuttamattomana tai muutettuna, käännöksenä tai muunnelmana, toisessa kirjallisuus- tai taidelajissa taikka toista tekotapaa käyttäen.
8. Tekijänoikeuslain 3 §:n 1 momentin mukaan, kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin, on tekijä ilmoitettava sillä tavoin kuin hyvä tapa vaatii.
9. Tekijänoikeuslain 8 §:n mukaan teos katsotaan julkistetuksi, kun se luvallisesti on saatettu yleisön saataviin. Julkaistuksi teos katsotaan, kun sen kappaleita tekijän suostumuksella on saatettu kauppaan tai muutoin levitetty yleisön keskuuteen.
10. Tekijänoikeuslain 11 §:n 2 ja 3 momentin mukaan, jos rajoitussäännöksen nojalla teoksesta valmistetaan kappale, tai teos saatetaan yleisön saataviin, tekijän nimi ja lähde on mainittava siinä laajuudessa ja sillä tavoin kuin hyvä tapa vaatii. Teosta ei saa tekijän suostumuksetta muuttaa enempää kuin sallittu käyttäminen edellyttää. Rajoituksen nojalla valmistetun teoksen kappaleen saa rajoituksen mukaisessa tarkoituksessa levittää yleisölle ja kappaletta käyttää julkiseen esittämiseen.

11. Tekijänoikeuslain 22 §:n mukaan julkistetusta teoksesta on lupa hyvän tavan mukaisesti ottaa lainauksia tarkoituksen edellyttämässä laajuudessa.
12. Tekijänoikeuslain 25 §:n 1 momentin mukaan julkistetuista taideteoksista saa ottaa tekstiin liittyviä kuvia: 1) arvostelevaan tai tieteelliseen esitykseen; sekä 2) sanomalehteen tai aikakauskirjaan selostettaessa päivántapahtumaa, edellyttäen ettei teosta ole valmistettu sanomalehdessä tai aikakauskirjassa toisinnettavaksi. 2 momentin mukaan, kun taideteoksen kappale on tekijän suostumuksella myyty tai muutoin pysyvästi luovutettu, taideteoksen saa sisällyttää valokuvaan, elokuvaan tai televisio-ohjelmaan, jos toisintamisella on valokuvassa, elokuvassa tai televisio-ohjelmassa toisarvoinen merkitys.
13. Tekijänoikeuslain 49 a §:n mukaan lähioikeudella suojattuun valokuvaan sovelletaan muun muassa tekijänoikeuslain 22 ja 25 §:ssä mainittuja rajoitussäännöksiä niin sanotuista yleisestä ja kuvien sitaatti- tai lainausoikeudesta. 49 a §:n mukaan lähioikeudella suojattuun valokuvaan sovelletaan myös, mitä 3 §:n 1 momentissa mainitaan tekijän ilmoittamisesta sekä 11 §:ssä tekijän nimen ja lähteen mainitsemisesta.
14. Tekijänoikeuslain 57 § 1 momentin mukaan joka vastoin tekijänoikeuslakia tai lain 41 §:n 2 momentin nojalla annettua määräystä käyttää teosta taikka tuo maahan tai Suomen alueelle edelleen kolmanteen maahan kuljetettavaksi teoksen kappaleen, on velvollinen suorittamaan tekijälle kohtuullisen hyvityksen. 2 momentin mukaan, jos teosta käytetään tahallisesti tai tuottamuksesta, hyvityksen lisäksi on suoritettava korvaus kaikesta muustakin menetyksestä, myös kärsimyksestä ja muusta haitasta.

Sitaattioikeus tekijänoikeuslain 25 §:n mukaan

15. Tekijänoikeuslain kuvasitaattia koskevia säännöksiä muutettiin 1990-luvun puolivälissä teknisen kehityksen ja tietoyhteiskunnan tekijänoikeusdirektiivin edellyttämällä tavalla. Samalla tekijänoikeuslain muutoksella (24.3.1995/446) kuvasitaattia ja taideteosten toisintamista koskevat säännökset yhdistettiin samaan tekijänoikeuslain 25 pykälään.
16. Yleiset edellytykset lainauksen ottamiseen taideteoksesta tekijänoikeuslain 25 §:n mukaan ovat hyvin samanlaiset kuin tekijänoikeuslain 22 §:n mukaiset edellytykset. Tekijänoikeuslain 25 § mahdollistaa taideteoksen lainaamisen kokonaisuudessaan (Harenko-Niiranen-Tarkela: ”Tekijänoikeus”. Helsinki 2016 s. 212).
17. Tekijänoikeusneuvosto on antanut varsin runsaasti lausuntoja, joissa se on joko pääasiana tai muun asian ohessa käsitellyt sitaattioikeuden käyttöä (muiden muassa TN 1987:8, TN 1990:16, TN 1992:4, TN 1992:16, TN 1993: 17, TN 1993:18, TN 1993:19, TN 1995:14, TN 1996:13, TN 1997:13, TN 1998:17, TN 2000:8, TN 2000:14, TN 2002:16, TN 2002:18 ja TN 2019:12). Lausunnossa TN 1993:21 tekijänoikeusneuvosto totesi, että teki-

jänoikeuslain 25 § ei sulje pois tekijänoikeuslain 22 §:n mukaisen yleisen siteeraus-
oikeuden soveltamista taideteoksiin. Tekijänoikeusneuvosto perusteli
kantansa siten, että kuvataiteen alalla sitaatteja on voitava käyttää ilmaisu-
vapauden ja luomisprosessin apuvälineenä.

18. Lausunnossa TN 1996:13 s. 4 todettiin, että sitaattioikeuden käyttämistä ei ole rajattu tiettyyn teoslajiin tai tiettyyn tekniikkaan. Lausunnossa TN 2016:16 muun muassa kuvia sai siteerata tekijänoikeuslain 25 §:n nojalla, koska kuvilla oli riittävä asiayhteys artikkelin tekstiin.
19. Tekijänoikeusneuvosto on perehtynyt lausuntopyynnössä mainittuun arkkitehtuurin diplomityöhön ja arvioinut siihen kokonaisuudessaan lainattua, lausuntopyynnössä kyseessä olevaa valokuvaa Stoaan aukiolta pöytineen ja tuoleineen. Lähde on mainittu diplomityön loppuviitteissä ja kuvaaja kahdesti, loppuviitteissä ja välittömästi kuvan yhteydessä.
20. Osa valokuvista tekijänoikeudellisesti arvioituna ylittää teoskynnyksen ja saa teossuojaa, osa ei. Silloin kun teoskynnys ei ylity, valokuvat saavat kuitenkin tekijänoikeuslain 49 a §:n mukaista valokuvan lähioikeudellista suojaa.
21. Vastauksena ensimmäiseen kysymykseen tekijänoikeusneuvosto toteaa, että yleispätevää sääntöä valokuvien tekijänoikeuslain edellytykset täyttävästä siteerauksesta ja sen laillisuudesta arvostelevan tai tieteellisen esityksen yhteydessä ei kuvien ja niiden käyttötarkoituksen sekä siteerauksen laajuuden vaihdellessa voi antaa. Siteerauksen edellytykset täytyy sen vuoksi tarkastella yksittäistapauksin.
22. Seuraavassa läpikäydään lausuntopyynnön kohteena olevaa tekijänoikeuslain 25 §:n 1 momentin 1 kohdassa mainittua arvostelevaa tai tieteellistä esitystä. Mikäli siteerattava kuva ylittää teoskynnyksen tai on valokuvana lähioikeudellisesti suojattu, vaikuttavia tekijöitä siteerauksen tai lainauksen laillisuutta arvioitaessa ovat seuraavat seikat:
 - kyseessä tulee olla arvosteleva tai tieteellinen esitys
 - lainattavan teoksen tai kuvan tulee olla julkistettu
 - lainauksen tulee tapahtua hyväksyttävässä laajuudessa. Lainattavat kuvat eivät saa olla pääasia, vaan niiden tulee havainnollistaa tai selventää tekstiä.
23. Kyseessä on yliopiston arkkitehtuurin diplomityö, yliopistollinen opinnäyte, joten kyseessä on tieteellinen esitys. Kuten vastineessa on kerrottu, kyseinen valokuva on julkistettu Helsingin Sanomissa.
24. Vastauksena toiseen kysymykseen tekijänoikeusneuvosto toteaa, että edellä mainittu, tekijänoikeusneuvoston arvion mukaan lähioikeussuojaa nauttivan valokuvan siteerauksen osalta kyseessä on tekijänoikeuslain 25 § 1 momentin 1 kohdan mukainen siteeraaminen tieteellisessä esityksessä. Kuva on esittänyt aukiolle tuotuja tuoleja ja pöytiä kahden kuukauden jälkeen, jolloin niiden kunto oli havaittavasti rapistunut ja kulunut. Diplomityön vastaavassa

osiossa on käsitelty sitä, kuinka rapistuminen, patinoituminen ja ulkopintojen visuaalinen vanheneminen jakavat mielipiteitä.

25. Kuvan siteeraus esitetyssä laajuudessaan eli kokonaisuutena on ollut käsiteltävän aiheen kannalta perusteltua. Tällöin kuva on riittävän kokonaiskuvan antaen havainnollistanut ja selventänyt tutkimuksen tekstiä vastaavilta osin juuri historiallisuutta ja ajallisuutta käsiteltäessä. Tekijänoikeusneuvosto katsoo myös, että kuvalla on riittävä asiallinen yhteys artikkelin tekstiin, eikä sitä ole käytetty pelkästään kuvituksena. Kuva ei ole ollut diplomityön tai sen kyseessä olevan osion pääasia.
26. Kuvan siteeraaminen tieteellisessä esityksessä ei myöskään ole ristiriidassa sen tavanomaisen hyödyntämisen kanssa eikä se kohtuuttomasti haittaa oikeudenhaltijan oikeutettuja etuja. Sitaatiooikeus merkitsee sitä, että teos tai sen osa saadaan laillisesti ilman kyseisen teoksen oikeudenhaltijan lupaa ja korvausta maksamatta ottaa siteeraajan teoksen osaksi. Koska kuvaa on siteerattu tekijänoikeuslain rajoituksen mukaisesti, ei valokuvan oikeudenhaltija ole oikeutettu hyvitykseen siteerauksen vuoksi.
27. Johtuen vastauksesta toiseen kysymykseen, ei ole tarvetta vastata kolmannen kysymykseen. Neljännen kysymyksen osalta tekijänoikeuden loukkauksen perustella maksettavasta korvauksesta voidaan yleisesti todeta, että se koostuu yhtäältä tekijänoikeuden haltijalle maksettavasta hyvityksestä ja toisaalta tietyissä tilanteissa sen lisäksi vahingonkorvauksesta. Tekijänoikeuslain 57 §:n 1 momentissa säädetään kohtuullisesta hyvityksestä. Joka vastoin tekijänoikeuslakia käyttää teosta, on velvollinen suorittamaan tekijälle kohtuullisen hyvityksen. Hyvitysvelvollisuus syntyy tuottamuksesta riippumatta. Yhtenä hyvityksen määräytymisperiaatteena on käytännössä pidetty sitä, että kohtuullisen hyvityksen tulee vastata teoksen käytöstä tavanomaisesti perittävää käyttökorvausta eli lisenssimaksua.
28. Vahingonkorvauksen osalta TekijäL 57 §:n 2 momentin mukaisen vahingonkorvauksen on tarkoitettu vastaavan tekijälle teoksen käytöstä koitunutta todellista vahinkoa. Jos teosta käytetään tahallisesti tai tuottamuksesta, TekijäL 57 § 1 momentin mukaisen usein normaalia käyttökorvausta vastaavan hyvityksen lisäksi on 2 momentin perusteella suoritettava korvaus kaikesta muustakin menetyksestä, myös kärsimyksestä ja muusta haitasta. Vahingonkorvauslain säännökset täydentävät TekijäL 57 §:n 2 momenttia (TekijäL 57 § 4 mom.). Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että TekijäL 57 §:n 1 ja 2 § momenttien mukaista korvausta on suoritettava teoksen tekijänoikeuslain vastaisen käytön perusteella. Tekijänoikeusneuvosto ei vakiintuneen käytäntönsä mukaisesti ole ottanut kantaa mahdollisen hyvityksen tai korvauksen suuruuteen, koska se edellyttäisi näytön arviointia. Hyvityksestä ja korvauksesta voidaan sopia vapaasti.
29. Vastauksena viidenteen kysymykseen tekijänoikeusneuvosto toteaa, että kuten edellä on mainittu, tekijänoikeuslain 25 § mahdollistaa taideteoksen lainaamisen kokonaisuudessaan. Samoin on myös mainittu, että lainauksen tu-

lee tapahtua hyväksyttävässä laajuudessa. Lainattavat kuvat eivät saa olla pääasia, vaan niiden tulee havainnollistaa tai selventää tekstiä.

30. Vastauksena kuudenteen kysymykseen tekijänoikeusneuvosto toteaa, että se ei ota kantaa jonkin osapuolen sisäisen ohjeistuksen tekijänoikeuslain mukaisuuteen. Tekijänoikeusneuvoston tehtäviin ei kuulu antaa lausuntoja jonkun muun osapuolen tekijänoikeuslain tulkintaohjeistuksesta vaan itse lain tulkinnasta yksittäistapauksissa. Ohjeissa on kosketeltu muun muassa lainaamista tekijänoikeuslain 25 §:n 1 momentin 1 kohdassa mainittuun arvos-televaan tai tieteelliseen esitykseen. Tätä seikkaa sekä siteeraamisesta syn-tynyttä lausuntokäytäntöä yleisemmin on jo käsitelty lausunnossa ylempänä. Alla käydään informaatiotarkoituksessa vielä yleisemmin läpi sitaattioikeut-ta tekijänoikeuslain 22 §:n nojalla sekä tekijän mainitsemista lainauksen yh-teydessä.
31. Seitsemännessä kysymyksessä mainittu yliopisto-opiskelijoiden yleisempi ohjeistaminen toimimaan varmuudella tekijänoikeuslain mukaisesti opin-noissaan on tavoitteena suositeltava ja samanaikaisesti tehtävä, jonka toteut-tamien kuuluu luontonsa yliopistolle. Useilla suomalaisilla yliopistoilla on olemassa olevaa ohjeistusta tekijänoikeuden sisällöstä ja sen noudattamises-ta.

Sitaattioikeus tekijänoikeuslain 22 §:n mukaan

32. Kuvan siteeraaminen saattaa olla mahdollista myös edellä mainitun tekijän-oikeuslain 22 §:n mukaisen yleisen siteeraussäännöksen mukaisesti, mikäli siinä mainitut edellytykset täyttyvät.
33. Sitaattioikeuden perusteista kirjoitettiin laajahkosti nykyisen tekijänoikeus-lain valmisteluteksteissä. Komiteanmietintöön 1953:5 sisältyi ehdotus sitaat-tioikeudesta (ehdotuksen 13 §). Mietinnön mukaan teosta siteeraavan esi-tyksen ei tarvitse täyttää tekijänoikeussuojalle asetettuja vaatimuksia, vaan se voi olla esimerkiksi sanomalehtitiedotus "tai muu sellainen". Ehdotuksen mukaan ei olisi sallittua tekijän suostumuksetta julkaista yksinomaan lai-nauksista muodostettuja kokoelmia. Tekijänoikeuslain 22 §:ssä ei ole sanot-tu, kuinka laaja lainaus saa olla. Lainauksen sallittavuus on kussakin yksit-täistapauksessa ratkaistava olosuhteiden mukaan, jolloin lähinnä on otettava huomioon lainauksen tarkoitus sekä lainatun osan ja koko teoksen laajuuden välinen suhde (KM 1953:5 s. 56). Lisämääritteet hyvän tavan mukaisuudes-ta ja tarkoituksen edellyttämästä laajuudesta lisättiin komiteanmietintöön KM 1957:5 (s. 19) perustuvan ehdotuksen mukaan.
34. Oikeuskirjallisuudessa on kommentoitu tekijänoikeuslain 22 §:n edellytystä "hyvän tavan" mukaisuudesta seuraavasti. Siteerauksen tulee olla apuna henkisessä luomistyössä. Lainauksella tulee olla asiallinen yhteys siteeraa-jan teokseen. Tätä asiallisen yhteyden vaatimusta on oikeuskirjallisuudessa kutsuttu "vetoomusfunktiksi" (T.M. Kivimäki: "Uudet tekijänoikeus- ja va-lokuvauslait" Porvoo 1966 s. 85). Olennaista on, että teos havainnollistaa,

selkeyttää tai taustoittaa jotenkin lainaajan omaa esitystä. Lainaus voi olla kriittinen tai analysoiva mutta myös neutraali esitys täyttää asiallisen yhteyden vaatimuksen (Harenko-Niiranen-Tarkela: ”Tekijänoikeus”. Helsinki 2016 s.203).

35. Myös koko teosta voidaan siteerata 22 §:n nojalla, mikäli siteerausosoikeuden muut edellytykset täyttyvät. Tämä voi tulla kysymykseen esim. lyhyempien teosten, kuten runojen osalta (Harenko-Niiranen-Tarkela: ”Tekijänoikeus”. Helsinki 2016 s. 205). Koska tekijänoikeuslain 22 § on teoslajien suhteen neutraali säännös, jonka yhtenä tavoitteena on aikaisempia teoksia koskevan keskustelun mahdollistaminen, on perusteltua, että 22 §:ää voidaan soveltaa myös taideteosten (mukaan lukien kuvat kokonaisuudessaan) siteeraamiseen silloin, kun siteeraamisen yleiset edellytykset täyttyvät.
36. Sitaatiooikeus merkitsee sitä, että teos tai sen osa saadaan laillisesti ilman kyseisen teoksen oikeudenhaltijan lupaa ja korvausta maksamatta ottaa siteeraajan teoksen osaksi. Sen vuoksi lähtökohtana tulee olla, että sitaatiooikeutta ei saa käyttää taloudelliseen kilpailamiseen teoksen tekijän kanssa. (ks. esim. Jyrki Ojala: ”Tutkimuksen tekijänoikeudet tietoverkossa”, kirjassa ”Tutkimuksen tekijänoikeudet”. Juva 1998 s. 67).

Tekijän mainitseminen lainauksen yhteydessä

37. Tekijänoikeuslain 3 §:n mukaan teoksen tekijä on ilmoitettava sillä tavoin kuin hyvä tapa vaatii, kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin. Vastaavasti on tekijänoikeuslain 11 §:n 2 momentissa todettu, että kun teoksesta valmistetaan kappale, tai teos saatetaan yleisön saataviin lain 2 luvun rajoitussäännösten nojalla, tekijän nimi ja lähde on mainittava siinä laajuudessa ja sillä tavoin kuin hyvä tapa vaatii. Sama koskee tekijänoikeuslain 49 a §:n 2 momentin viittaussäännöksen nojalla myös lähioikeudella suojattua valokuvaa. Siteerauksen yhteydessä tulee, tapahtuupa se 22 tai 25 §:n perusteella, mainita kuvan lähde sekä kuvien tekijän nimi sillä tavoin kuin hyvä tapa vaatii.

Puheenjohtaja

Ulla-Maija Mylly

Sihteeri

Perttu Virtanen

Lausunto on käsitelty tekijänoikeusneuvoston täysistunnossa. Asian ratkaisemiseen ovat osallistuneet Ulla-Maija Mylly (puheenjohtaja), Olli Pitkänen, Lottaliina Pokkinen, Anne Salomaa, Aku Toivonen, Mari Lampenius, Juhani Ala-Hannula, Valteri Niiranen, Ismo Huhtanen, Timo Enroth, Mia Weckman, Tuula Hämäläinen ja Riikka Tähtivuori.